

szert tenni, ha nemzetien akarunk fejlődni. Mint volt a' görögnek, 's van a' németeknek saját philosophiájok, úgy lesz, ha minden tekintetben művelődik, a' magyarnak is.

A' lélek' eredeti hajlamai mindenütt egyenlők, még is annyiféleképen nyilatkoznak, a' hány egyed van. Tudás, gondolkozás, érzés alanyilag tekintve, mivel épen az egyedek' mérsékletétől módosíttatnak, fokban határtalanul különbözök. A' gondolatjáték' nagyobb elevensége, a' képzetek' gyorsabb és szélesebb társulata, a' belső érzék' tágash köre, mindannyi határozói a' belső életnek. — Hogyan 's hogyan nem, idővel nemzeti jellemek alakultak, 's a' milliók egyenként különböző egyedei, nemzethen közös bélyeget nyertek. Erre közös eredet, együttlakás, szenvedés, hatás, de kivált nyelv, tettek legtöbbet. Minden emberi műveltség csak nyelv által történvén meg, nyilván van, hogy ez arra szünetlen hat, 's hogy nyelvkülönbség művelődési különbséget okozhat. A' műveltség' belső magvát philosophia és aesthetica teszi — ha tehát valamelly nemzet önállólag művelődik, és saját ipara után — 's másképp nem is lehet — foglalt helyt a' művelt nemzetek között, nemzeti philosophia- és aestheticájának kell lenni.

Hunfalvi.

Nyelvtudományi kalászkok.

Szemet szűrának minap Orosz úrnak e' lapok' idei 6dik számában közlött „Nyelvtudományi kalászkaim“ — olly töredékekben nem magok helyén közlötteknek látá azokat, mert, monda, különben is kijönek a' Nyelvemlékek között, 's így az olvasónak szárazok, a' nyelvvizsgálóra pedig rátolatnak véleményem' gyámolítására lehet hogy egyoldalúlag kifejtett eszméim. — Ön maga komor redőkre vonná arczát Orosz úr, ha a' nyelvvizsgálói czímet ő reá alkalmaznám, közmosolyt, sőt tán hahotát fakasztana ez Dúnán Tiszán innen és túl, 's illy kiméletlenséget mire követnék el, — ő kezeli a' nyelvet, a' szépen zengő anyanyelvet, buzgóan, fáradatlan iparral, miként kezeli az örmény sörös, a' hánság' czímeres tulkait, — ezt pedig ki róná meg azért, hogy ünérdeke mellett buzog, holott a' nemzeti ipar szép sarjakat hajt buzgalma' tövéből? — Olvasónak kell

hát őt vélnem, benne unatkozott olvasómra ismernem, ki verejtékkel szedegetett kalászaiban mákonynak vevé a' még lisztte nem örlött gabna-szemeket. Ez, igaz, sajnos dolgoz monnainkra nézve, nekem fáradságos munkám, neki drága ideje dőle dugába; — de itt egyinknek sincs mit másinknak szeméretvetnünk, — hányszor untat ő engem elméncz-kedéseivel, 's nem tehetém-e én ezt — bár ha akaratom nélkül — ez egyszer a' forbat' jogánál? — Egyet mondok Orosz úrnak 's így tán megalkhatunk. — Kalászaim, melyeket egy barátságos felszólítás' következtében gyűjték egy egész évi minden, hivataltól üres, időm' feláldozásával, igaz, a' Nyelvemlékekbe száratvák mind asztagostul. Ez asztag, e' kalászok nem enyéim, nem is máséi, a' nemzetéi. Osztatlan, hitre bízott birtok a' nyelv, 's a' vérek' köz osztálya alá tartozandó ez osztatlan jókból gyűjtött minden szerzemény. Ezeknek folytában, bár meg nem bocsátja is, tán megfoghatja Orosz úr, ha én magyar rokonimnak egy előleges vallomást tevék: Látjátok feleim, kezeltem vagyotokat, ügyekeztem öregbíteni tulajdonságokat, 's úgy látszik nekem, nem nyellett el üszögrében iparkodásom, őseink' elhímlott kincseiből számotokra bár kicsi, de nem megvetendő garmadát gyűjték, méltasságotok figyelmetekre már már köz osztály alá adatandó sajátjokat. — És ez ugyancsak ártatlan egy tet, igen helyén való, atyafiak között; — Orosz úr, ha kalászaim sértik, hűnyja be, igen szépen kérem, szeméit előttök, miként én behűnyom enyéimet Százada 's szemléje tüvissei előtt. —

Azoknak, kiket érdeklenek, ím itt még egy kettő mutatóványul azon kalászokból:

Egyik (egyik) névmás, *unus eorum*; — igen gyakran elő jó, a' mai szokást tekintve, fellette különös szókötéssel: azoknak sém egyikhez: *ad nullam illarum* *) 132; — felmenvén kedő a' hajó egyikbe: *ascendens autem in unam navim* 134; — mikor volna a' városok egyikben = *cum esset in una civitatem* 134; — és így lőtt a' napok egyikben: *et factum est in una diebus* 135, 144, 176. — A' Nyelvemlékek' I. K. 277. lapján e' szólásmód a' latinoságok közé van sorozva, — én nyelvünk' legrszébb eredetiségének nézem. — Valóban, Révai sok fáradságos mutogatásait, hogy

*) A' vulgata' szavai, — miként a' többi latin idézetekben is.

az *ik* nem egyéb mint az *ő* birtokrag, 's hogy rendező számainknál: első, második, harmadik, negyedik stb. midőn nem ezt akarjuk kifejezni: *primus ille*, *secundus*, *tertius*, *quartus ille*, helyesben mondható: *primus*, *secundus* stb. *illorum*, *horum*, *quorundam*, *hominum* stb. — vétkesen használjuk a' *ső* és *ik* birtok ragot (Elab. Gram. T. I. p. 281, 337—340) semmi nem igazolja annyira, mint ez. — Látjuk itt a' főneveket előre eresztve: *azok-nak* sem egy-*ik*hez; — a' *hajó* egy-*ik*be; a' *napok* egy-*ik*ben, — 's az utánkövető egyhez kapcsolva az *ik* birtokragot, — épen úgy, mintha állana: *azok-nak* sem egy-*é*-hez, a' *hajó* egy-*é*-be, mikor volna a' városok' egy-*é*-ben = *in una civitatum*. — És ez a' legegyszerűbb, legtermészetesebb; — az egy-*ik-e*, más-*ik-a*, valóságos pleonasmus; — épen olyan, mint a' szabolcsi: *te is is*, a' zalai: *májája*, 's a' szélesben elterjedt: *aztat eztet*. — Önként foly ezekből, hogy az: egy-*ik-ünk*, más-*ik-unk*, valamelly-*ik-ünk*, valamelly-*ik-tek* is nyelvszabály elleni. — A' természetes és szabályszerű ragozás ez: egy-*ő*, vagy: egy-*je*, egy-*ik* = *unus illius*, — egy-*ed* = *unus tui*, — egy-*em* = *unus mei*; — többesben: egy-*ek*, egy-*jek*, egy-*ők* = *unus illorum*, — egy-*etek*, egy-*itek* = *unus vestrum*, — egy-*ünk*, egy-*enk*, egy-*ink* = *unus nostrum*. Ezen ragozás használtatott hajdan, szinte egyedül, nem csak e' jelen, de a' bécsi codex, úgy Pesti és Erdősi' tanúsága szerint is, — sőt használtatik némelly egyes esetekben még ma is, hol azt a' fonák szokás sarkaiból ki nem forgatta. — Ím a' példák: Mondjad, hogy e' ket fiam-*nak* egy-*ik* üljön te jog felőled, és a' más-*ik* te hal felőled, 58; — *azok-nak* sem egy-*ik*hez = *ad nullam illarum* 132; — a' városok' egy-*ik*ben = *in una Civitatum* 134; — a' napok' egy-*ik*ben = *in una dierum* 135; — azok kedeg elmenének, némelly-*ik* (quidam illorum) ő falujába, de némelly-*ik* (quidam illorum) ő kereskedetére, az egyéb-*i* (caeteri illorum) ő szolgáját megfogák: — ha a' vak a' vakot vezetendi, monna-*ik* a' verembe esik = *caecus autem si caeco ducatur praestiterit*, *ambo* (azaz: *uterque illorum*) *in foveam cadunt* 47; — egy néminemő uzsorásnak valának két adósi, egy-*ik* tartozik vala öt száz pénzzel, és más-*ik* ötvenvel. Azoknak kedeg, hogy nem volna honnan megadniok, meghagyá (elengedé') monna-*ik*nak = *utrisque*, (*utrique eorum*) 142. Mendenek, kik valnak vala be-

tegeket, viszik vala azokat ő hozjá, és ő egy-ménden-ikre (singulis illorum) kezét vetvén, megvigasztja vala azokat 133. — Pestinél is olvasható: Nemde keet verebet hoznake hogy elagýak egy kýспенzen, ees annak eggýk le nem esýk az feroldre. — Bizony mondom tii nektek, mert tii egy-itek (unus vestrum) elárol engemet 73. — Pestinél szinte eggýtek, Erdősinél: tú közzölletek eggý. — Tú ki-tek kedeg gondolván toldhat ő állatjá-hoz egy séngnyét = *Quis autem vestrum cogitans potest adjicere ad staturam suam cubitum unum* 27. Tii ki-teknek (cuius vestrum) számará avagy tehene a' kútha esendik, és nem legottan ki vonszja é az Szombatnak napján 163. — Valaki-tek mondand é hegynek = *quicumque* (vestrum) *dixerit huic monti* 108. — Tii egyménden-tek (unus quisque vestrum) Szombaton nem megódja é ő tehenét 161. — Pestinél: valamelly-tek, — Erdősinél: minden-tek. — Hogy egyménden-tek elhimlessetek tün tulajdonitokba = *ut dispergamini unusquisque* (vestrum) *in propria* 230. — Valaki akarand tii közzöttetek elő lenni, lészen ménden-teknek szolgál (szolgája) = *erit omnium* (vestrum) *servus* 106. — A' köz élethen is így van, legalább Tokaj, Miskolcz' vidékein, még ma is: egy-itek, melly-itek, valamelly-itek stb. Adjad mü nekünk hogy egy-ink te jog felőled, és más-ink te balod felől üljünk té dicsőségedben = *unus* (nostrum) *ad dextram tuam, et alius* (nostrum) *ad sinistram tuam sedeamus* 106. — Ezekből, úgy hiszem, eléggé világos fennebbi állításom. Most lássunk néhány példát birtokrag nélkül: Ereszté ő szolgálait a' vinczélerekhez, hogy vennék a' szőlőnek gyimölcsét, — És a' vinczélerek ő szolgálait megfogván, némelly-et (alium) megverének, némelly-et (alium) megül-ének, némelly-et (alium) kedeg megkövezének 61. Mit használ embernek, ha ménd e' világot nyerje, és ő lelkében gyötrelmet szenvedjen, — mert embernek fia jövendő ő atyjának dicsőségében, és tehát megád egy ménden-nek (unicuique) ő művelkedete szerént 50. — Mert ki tú közzölletek (quis vestrum, helyesben: *quis e vobis*) akarván tornyot rakni, nemde először megszámolja é ő költséget 164. — Némellyek kedeg ő közzölők = *quidam autem ex ipsis* 218. — Új bort új ümlőkbe eresztnek és monno (ambo) megtartatik. — Valának kedeg monnok igazak = *erant autem iusti ambo* 122. Jövének és betölték

monno hajót = *ambas naves* 134. — Az éjnek másod vigyázatja koron = *in secunda vigília* 159. — Az idő vala monnal tízed = *hora erat quasi decima* 192. — A' rendező számokra nézve e' részben elég példát hoz fel Révai Elab. Gram. T. I. p. 338, 339. én még csak következőket iktatom ide, mellyek mind a' birtokragos, mind az annélküli formát előtűntetik: Egy néminemő embernek vala *ket* fia, és vépvén monda az előlsőnek (*primo illorum*); — Vépvén kedőg a' másodhoz (*ad secundum ex illis*), — és a' felelvén monda: elméggyek uram, és nem méne; — melly-ik töttő e' kettő közől (*uter illorum ex his duobus*) az atyának akaratját? — Mondának neki: Az előlső (*primus illorum*) 60. — Egy némelly ember alkotott nagy vacsorát, és hiűtt sokakat, és eresztette ő szolgáját mondani a' hivatalosoknak hogy eljöjjenek. És kezdék ménd egyembe magokat menteni. Az elő (*primus ex iis*) monda stb. és a' más-ik (*alter illorum*) monda; — és a' harmad (*tertius ex illis*) monda. 163. —

Ig, eg (ig, ēg) névhatározó, *usque*; — csak gyéren fordul elő az egész codexben: ki végig állandja 112; — ménd e' napot est-ēg = *tota die* 57; — egyébiránt állandóan: *iglen*, *ēglen* használtatik: ménd a hetéd-*iglen* = *usque ad septimum* 63; — vére-*iglen* = *usque ad sanguinem* 66; — pitvara-*iglan* = *usque in atrium* 74; — harmad nap-*iglan* = *usque in diem tertium* 80; — menny-*iglen* = *usque ad coelum* 151; — egy edd-*ēglen* = *usque huc* 183. — a' rövid vég magánhangzókat nem hosszítja meg: vére-*iglen* 66., ma-*iglan* 67, határa-*iglan* 68, — sőt a' hosszúkat megrövidíti: ide-*iglen* 57, — tete-*iglen* 132. stb. —

Az *el* és *ēs* szók alatt már említettem, miként én az *el*-t a' *meg*-gel, ezt az *eg*-gel, ezt az *egy*-gyel és az *es*-sel, egy eredetűnek tartom, — hogy a' *mēg*, vagy *ēg*, *prae*, *pro*, *praeter*, *trans*, *re*, értelmeken felül affirmatio's *etiam*, *et*, értelmet is rejt magába. — Itt még az *ig* vagy *ēg* névhatározót is azon származatúnak állítom. A': *meg*ismerem, *meg*gondoltam, az *igen* = *valde*, *procerto*, *igyen* = *sic*, *hiszen* = *tamen*, *isa* = *certe*, *bizony* = *certe*, *porro*, *még* = *adhuc*, *meg* = *et*, *mintegy*, *mintel* = *incirca*, *quasi*, *alig*, vagy miként a' Hegyalján ejtik: *elig* = *vix*, *eligha* nem = *vix si non*, az az *meg* lehet, — *elanynyira* = *adeo*, *el* végre = *denique*, *demum*, — *elkiméne* = *abiit foras*, — ménd *el* aljaig-

lan = *usque deorsum*, — *egyeddeglen* = *usque huc*, *nap esteg* = *tota die*, *meges* = *adhuc*, *esmeg* = *iterum*, *meghagyja* = *relinquit*, *megfordul* = *revertitur*, *míg az az*: *mi-ig* = *usque quo*, — *mind-ég*, *mind-ég*, *mind-ig* = *usque ad omne*, *semper*, szólásokban, ugyan azon eszmének lépcsőnkénti átváltozását láthatni. —

Ezekből gondolom én megfejtethetőnek a' homályos *kédég* (*kedég*) = *autem* szó' értelmét is. — Nem tudok szót nyelvünkben, melly annyi változásokon ment volna át mint ez. — Az ősi időkben: *kedeg*, *kedig*, *kedeglen*, *kediglen*, *kegyig*, — később: *peneg*, *penig*, *peniglen*, *penigtelen*, *pegy*, *pegyig*, *pegyiglen* alakban tűnik elő, míg végre a' mai *pedig* jöve csaknem országszerte használathat. — Látuk, hogy az *egy*, hajdan *igy* = *unus*, affirmatio értelemmel is bír, — látjuk még inkább az *egy-előre*, *egy-hamar* kifejezésekben; — valóban, én maga az *egy* = *unus* sarkalatos számban sem látok egyebet, mint a' számazat' legelső igenleges eszméjének az affirmativus *meg* vagyis *eg* igehatározóval kifejezését, mellyhez szerével köttetnek a' többi számnevek. — Épen így fejezi ki a' *ket*, vagy *kettő*, a' második rendű eszmét. — Miként lett maga a' hét' második napja a' *Kedd*, a' *ket-ből*, 's miként nem egyéb az a' *ket-ed-nél*, tanítá már Révai Elab. Gram. 284. lapján. — Ígyen lett azon *ket-ből* az *eszten kedd*, vagy *ezten kedd* = *quindena* is, — mi nem egyéb, mint: *ez-en-en ket-edé*, azaz: *e' mai nap' kettéd fordúlata*. Bethlen Gábor írja Thurzó Szaniszló grófhhoz 1621diki majus' 22dikéről: „Una hirundo non facit ver, — két 's három vármegyék sem tesznek egy országot; — nem vármegyéről vármegyére köll a' császár' diplomájának páriáját hurezoltatni Forgách Sigmondal, ha az országnak régi megírott törvényének és szabadságának módját szeme előtt akarja viselni, hanem in generali Diaeta kelletik annak promulgálásának lenni, mellyre mi ihon ez jövő *eszten keddet* rendeltük az vármegyéknek.“ — Hogy a' *kedeg*-ben szinte ezen *ked* vagy *kettéd* szó lappang az *ig* = *usque* névhatározóval, annál inkább sejtem, mert valamint a' *ket* = *duo* vonatos, azaz rövid *e*-vel íratik állandóan mind a' bécsi mind e' müncheni codexben, úgy a' *kédég*-nek, melly a' bécsiben többnyire egészen kiírva áll, elő szótága e' müncheniben többször, amabban

pedig csaknem mindig szinte azzal fordul elő.
 — De ha gondolóra vesszük a' *pedig*, vagy régiesen és sokkal helyesben *kedig* szó' értelmét, valóban azt mindenkor valamely elkezdett beszéd' további folytatására, vagy a' második rendű eszmének az elővel egybekötésére szoktuk használni. — Így mondjuk: *Péter eljött, Pál pedig nem*, — hogy Péter eljött, ez az *elő* eszme, 's hogy Pál el nem jött, ez a' *másod*; — ezért *pedig*-en nem lehet beszédet kezdeni. — A' példák számtalanok reá e' codexben, hol állandóan a' latin *autem* helyett áll. —

Jászay Pál

(Vége következik.)

I z r a e l é n e k e .

I.

Hová felejtkezél, úr isten,
 Nagy Ábrahám' háznépíró?
 Ki birja Juda' szent örökjét,
 Ő nemzetének drága földjét,
 Mellynek határu szirteket,
 Minden folyású vizeket
 Vetél a' szomszédok felől?

Holott fölépült Jéruzsálem,
 A' városoknak városa,
 Mi sátorokban énekelvén
 Az ősök' édes hangu nyelvén,
 Meggondolók irgalmadat,
 Fölszentelők oltárodát,
 'S löl életünknek paizsa.

Emlékezünk nagy siralomban
 Mindenre, a' miként vala.
 A' pap könyörge önmagáért,
 Aztán az Izráel' fiáért.
 Dicsőséged tündökle ránk,
 A' szombaton megnyúgovánk
 Dicséretednek általa.

Most minden emberek gyűlölnek,
 Megháborítván szüntelen.
 Biráld meg, isten, a' világot,
 Töröld el e' nagy szolgaságot.
 Jöjön szabadság, semmi más,
 'S eljö az ígért³ Messiás,
 Néped kiált — a' védtelen.

II.

Meghagytad, oh isten nekünk,
 A' kürtölés' esztendejét,
 A' szolga mellyhen lön szabad,
 Rab meggyeré bűnös fejét.